

Avot de-Rabbi Nathan hoofdstuk 34

Tien beproevingen van God (door Israël) bij de Rietzee

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 49b-50a (vgl. ARN 9 noesach b, ed. S. Schechter, 98; Misjna Avot V,4)

Met tien beproevingen stelden onze vaders de Heilige, Hij zij gezegend, op de proef in de woestijn.¹ En dit zijn zij: *‘In de woestijn, in Arava, tegenover Soef, tussen Paran, en tussen Tofèl, Lavan, Chatzèrot en Di-zahav’* (Deut. 1:1).

(1) In de woestijn waar zij het gouden kalf maakten, er is immers gezegd: *‘Zij maakten een kalf bij Chorèv’* (Ps. 106:19).²

(2) In (de) Arava (steppe)³ (smekend) om water, er is immers gezegd: *‘En het volk smachtte daar naar water’* (Ex. 17:3).⁴ Er zijn er die zeggen dat dit het afgodsbeeld van Micha betrof.⁵

(3-4) Tegenover Soef, omdat zij rebelleerden bij de Rietzee. Rabbi Jehoda zegt: Zij rebelleerden bij de zee en zij rebelleerden te midden van de zee, er is immers gezegd: *‘En zij rebelleerden bij de zee, in de Rietzee’* (Ps. 106:7).⁶

(5) Tussen Paran (in verband) met de verspieters, [er is immers gezegd]: *‘En [Mosjè] stuurde hen uit vanuit de woestijn Paran’* (Num. 13:3).

(6) En tussen Tofèl⁷, dat betrof de aanstoot gevende woorden die zij spraken ten aanzien van het manna. En Lavan, dat was de twist met Korach (Num. 16:1 v.).

(7) En Chatzerot, (dat was) in verband met de kwakkels.⁸ Welnu dit zijn er zeven (van de tien beproevingen).

(8-10) Elders is gezegd: *‘En bij Tav’èra, Massa en Kivrot-ha-ta’avah (hebben jullie de Eeuwige vertoornd)’* (Deut. 9:22).⁹

(11) En (bij) Di-Zahav sprak Aharon tot hen: *‘Genoeg voor jullie is de overtreding met het goud dat jullie hebben gebracht voor het (gouden) kalf.’*¹⁰

¹ Een (overeenkomstig Misjna Avot en ARN noesach b) terecht gecorrigeerde tekst: zie noten in ARN h.l., ed. S. Schechter. Een alternatieve versie leest: ‘Met tien beproevingen stelde de Heilige, Hij zij gezegend, onze vaders op de proef (in de woestijn in geen van alle [andere lezing: in alle] werden zij volmaakt bevonden.’

Deze laatste lezing is weergegeven in ARN, ed. Wilna; en in ed.A. Cohen, 162

Zie verdere noten in ed. S. Schechter, 98. In Misjna Avot V,4 wordt als bewijsplaats Num. 14:22 geciteerd: *‘En zij stelden Mij deze tien keren op de proef en zij luisterden niet naar Mijn stem.’*

² Andere lezing: *‘En zij maakten voor zichzelf een kalf’* (Ex.32:8).

³ Naam van steppegebied.

⁴ Het vervolg van dit vers beschrijft hoe het door watergebrek gekwelde volk daar (bij Refidim) morde tegenover God.

⁵ Zie beneden voor verdere de toelichting bij de tekst.

⁶ Dit gebeuren vond plaats in de woestijn van Sin, bij Refidim.

⁷ Zie Deut. 1:1. Het werkwoord *‘tafal’* wijst op kwaadsprekerij.

⁸ Zie Num. 11:31 v.

⁹ In de tekst zelf is niet vermeld waaruit deze opstandigheden van de Israëlieten aldaar bestonden..

¹⁰ Vgl. Deut. 1:1. En zie Ex. 32:35, Aharon speelde een centrale rol in de totstandkoming van het gouden kalf. Zie Babylonische Talmoed, Sanhedrin 102a, met de uitleg dat Mosjè het volk probeerde te verontschuldigen voor het aandragen van hun goud voor het gouden kalf. Zij hadden dit immers met Gods hulp ten overvloede van de Egyptenaren mee gekregen.

Rabbi Eli'èzèr ben Ja; akov zegt: Deze overtreding was (groot) genoeg dat Israël daarvoor lijdt, van nu af tot aan de opstanding van de doden.

[Opsomming in ARN, noesach b (ed. Schechter 98):

Met tien beproevingen hebben onze vaders de Heilige, Hij zij gezegend, op de proef gesteld in de woestijn .

En dit zijn zij: De eerste met (de klacht van) *mé'az* (letterlijk: *vanaf dat*), er is immers gezegd: '*Vanaf dat ik bij Farao ben gekomen*' (Ex. 5:23). (2) En een keer bij de Rietzee, er is immers gezegd: '*En zij rebelleerden bij de zee, in de Rietzee*' (Ps. 106:7). (3-4) Rabbi Jehoeda zegt: Een keer bij de zee en een keer bij de Rietzee; en een keer bij Refidim, er is immers gezegd: '*Wat twisten jullie met mij? Wat beproeven jullie de Eeuwige!*' (Ex. 17:17:2). (5) En een keer bij Mara, er is immers gezegd: '*Daar heeft Hij het (volk) verordeningen en recht gegeven*' (Ex. 15:25).¹¹ (6) En een keer (met de bede) om rust (en zekerheid). Er is immers gezegd: '*Och waren wij maar gestorven door de hand van de Eeuwige in Egypte*' (Ex. 16:3). (7) En een keer (met de klacht) vanwege het manna, er is immers gezegd: '*Onze ziel heeft een afkeer van dit verachtelijke brood*' (Num. 21:5). (8-9) En een keer bij Tav'éra, een keer bij Massa en bij Kivrot ha-Ta'ava, er is immers gezegd: '*Ook bij Tav'éra, Massa en Kivrot ha-ta'ava (vertoornen jullie de Eeuwige)*' (Deut. 9:22). (10) En een keer in de woestijn van Paran toen zij het land bespieden.]

Tien beproevingen

De Tora zelf benoemt ook een tiental in verband met de beproevingen van God door Israël: '*Omdat al de mannen die Mijn grote glorie en Mijn tekens hebben gezien (...) Mij op de proef stelden, deze tien keren*' (Num. 14:24). De opsomming van de tien beproevingen waarmee de tekst hier in ARN begint, is in feite niet kloppend. Er zijn dan ook vele versies overgeleverd, in uiteenlopende vormen en constructies. De overlevering hier in ARN noesach a voegt na het noemen van zeven beproevingen er nog drie extra toe. In feite één te veel, want daarna sluit de tekst af met een elfde beproeving, bij de plaats Di-zahav.¹²

Tav'era, Massa en Kivrot

Deze drie plaatsen zijn genoemd in Deut. 9:22. De felle toorn die Israël op deze drie plekken bij de Eeuwige opriep, resulteerde (evenals bij het in de context genoemde Kadesj-Barnea; vs. 23) voornamelijk uit innerlijke zwaktes van het volk: opstandigheid, rebellie, en constant gebrek aan vertrouwen in de Eeuwige. Uit ontevredenheid en gedurige twijfel aan Gods leiding werd het tot verkeerde keuzes gebracht.¹³ Het erop volgende vers (v. 24) onderstreept dit: '*Jullie zijn opstandig geweest tegenover (letterlijk: met) God vanaf de dag dat Ik jullie heb gekend*' (Deut. 9:24). De plaats Tav'éra is genoemd in de context van Num. 11:1-3, waar is beschreven hoe Gods toorn tot een verterend vuur ontbrandde tegenover het zichzelf voortdurend beklagende volk. En Massa is bekend van Ex. 17:7: '*Hij gaf die plaats de naam Massa en Meriva, vanwege de onenigheid van de Israëlieten (...) door te zeggen is de Eeuwige in ons midden of niet?*' Massa betekent verzoeking en Meriva duidt op twist. Deze plaatsen zijn ter verwijzing naar Israëls volhardende ongeloof ook genoemd in Ps. 95:8: '*Verhardt jullie hart niet zoals te Meriva, zoals in de dagen van Massa in de woestijn*'. De plaats Kivrot ha-Ta'ava betekent letterlijk 'graven van begeerte'. Deze symbolische naam

¹¹ Passage over het volk dat klaagde over dorst.

¹² In ARN noesach b (ed. S. Schechter, 98) vinden we het aantal van elf beproevingen bevestigd).

¹³ Vgl. de uitleg van S. R. Hirsch in diens Tora-commentaar bij Deut. 9:22.

herinnert aan de vraatzucht waarmee de Israëlieten zich ten dode toe overaten met kwartelvlees. Dat deden zij uit gebrek aan vertrouwen in de voortgang van Gods hulp: *‘Daarom gaf men die plaats de naam Kivrot ha-ta’ava, want daar hadden zij het volk begraven, dat zo gulzig was geweest’* (Num. 11:34).

In ARN noesach b is aan het begin van de opsomming (in het licht van Num. 14:22) in bedekte termen gesteld dat Israëls ondankbaarheid en gemis aan doorzettingsvermogen de Eeuwige nog het zwaarst van alles roffen. Zeker bezien in het licht van de voor God diep grievende verzuchting dat ze liever in het veilige Egypte waren gebleven dan te moeten sterven in de woestijn (zie Num. 14:1 v.).

Afgodendienst en Di-Zahav.

De plaatsnaam Di-Zahav (Deut. 1:1) wordt in de midrasj speels gelezen als *‘daj-zahav’* – ‘voldoende goud’. Mosjè zou na het maken van het gouden afgodsbeeld van een kalf bij Sinai het volk tegenover de Eeuwige verdedigd hebben door hun misdaad af te zwakken. Zij hadden immers wel erg veel goud met Gods hulp van de Egyptenaren meegekregen. Die overvloed zou – zo insinueerde Mosjè – mede hebben bijgedragen aan de aandrang tot de vervaardiging van het gouden kalf.¹⁴

Het gouden kalf en de wandaden van Micha

In de aggadisch midrasj zijn vele verhalen over de Efraëmitische afgodendienaar Micha overgeleverd. Hij vormt in de traditie een toonbeeld van verraad, onbetrouwbaarheid en goddeloosheid. Hij zou als kind in Egypte door Mosjè van de dood gered zijn en weer tot leven gewekt. Niettemin stal hij daarna van Mosjè diens zilveren (en magische) plaat waarmee hij de doods-kist met het lichaam van Josef uit de Nijl omhoog deed komen. Ook ontfutselde hij op dat moment aan Mosjè geheime spreken met verborgen namen van God. Nog voordat Micha Egypte verliet, vervaardigde hij een afgodsbeeld en nam dit mee bij zijn vlucht over de Rietzee. Dit gebeuren zou volgens de traditie doorklinken in woorden van de profeet Zecharja: *‘En door de zee ging een benauwenis (vijand), hij sloeg op de golven van de zee’* (Zech. 10:11). Later was Micha als hoofddader betrokken bij de vervaardiging en aanbidding van het gouden kalf. En nog weer later stichtte hij, nota bene in de nabijheid van het heiligdom te Sjilo, een plek van afgodendienst. Ook daar maakte en vereerde Micha afgodsbeelden. Alsof dit verderfelijke verraad aan zijn voormalige redder nog niet genoeg was, stelde hij daarbij ook nog eens een kleinzoon van Mosjè tot priester aan.¹⁵

De diepere oorzaak achter Israëls herhaalde falen

Ook de genoemde tien beproevingen volgen op de tien goddelijke uitspraken waarmee de wereld is geschapen (waarmee de opsommingen in hier in ARN aanvangen). De overtredingen van Israël doen zo te zeggen afbreuk aan Gods scheppingsdaden. Vele verwijzingen in de midrasj doelen op Israëls rebellie en morele zwakte, zoals in het traktaat Arachin in de Babylonische Talmoed.¹⁶ Daar vinden we eveneens een opsomming van tien overtredingen uit de tijd van de uittocht, tien keren dat de Israëlieten de Eeuwige tijdens de vlucht uit Egypte op de proef stelden. Tweemaal bij de Rietzee (Ex. 14:11 en Ps. 106:7). Tweemaal met geklaag over gebrek aan water bij Mara (Ex. 15:23) en bij Refidim (Ex. 17:1). Twee maal met klachten rond het manna (Ex. 16:19). Twee maal met gezeur over het vlees van de kwartels (Ex. 16:3 en Num. 11:14). En een keer, als blijk van gebrek aan

¹⁴ Zie in dit verband Babylonische Talmoed, Sanhedrin 102a.

¹⁵ Zie Richt. 17:1 v. Zie L. Ginzberg *The Legends of the Jews*, III, 122; IV, 49 v.; VI, n. 126, en n. 130.

¹⁶ Babylonische Talmoed, Arachin 15b.

godsvertrouwen vertrouwen, door de vervaardiging van het gouden kalf (Ex. 32:1 v.), alsook een keer door morele zwakte en vertrouwen bij Paran, na het uitzenden van de verspieters (Num. 13:1 v.). De overlevering met de tien beproevingen in de Talmoed, vertoont opvallende overeenkomst met de opsomming in ARN, noesach b. Ook in Misjna (Avot V,4) is sprake van tien beproevingen van de Eeuwige door Israël, hoewel de Misjna-tekst daar geen expliciete invulling aan geeft.¹⁷

De diepere zin achter die vele malen dat Israël de Eeuwige in de geschiedenis zo zwaar op de proef heeft gesteld, vormt tevens een les in bescheidenheid. God heeft Israël zeker niet verkozen omdat het een van nature moreel beter volk zou zijn dan de andere volkeren! Dat blijkt dubbel en dwars! De Talmoed stelt zelfs dat de Eeuwige juist Israël tot speciaal bondvolk gekozen heeft, omdat het zo apert obstinaat was en het wedervaren van dit volk als les kan dienen voor alle volkeren.¹⁸ De Eeuwige zou juist Israël gekozen hebben uit alle volkeren omdat dit volk het meest weerbarstig was onder alle andere volkeren!¹⁹

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50a (Massèchèt Soferim IV,1; ARN, noesach b, 100-101)

Met tien namen van lofprijzing wordt de Heilige, Hij zij gezegend, genoemd. Dit zijn zij: (1) de naam (beginnend) met (de letters) *alèf-dalèt*, (2) (met de letters) *Joed-Hé-Waw-Hé*, (3) *Elohim*, (4) *Eloah*, (5) *Elohècha*, (6) *Elohéchèm*, (7) *Él*, (8) *Èhjèh asjèr èhjè*, (9) *Sjadai*, en (10) *Tzeva'ot*.

Rabbi José sprak: 'Ik ben het oneens over (de naam) *Tzeva'ot*, er is immers gezegd: 'En zij zullen bevelhebbers over de legerscharen (*tzeva'ot*) aanstellen aan het hoofd van het volk' (Deut. 20:9).

Met tien denigrerende namen worden heidense goden benoemd: (1) als *sjikkoetzim* (gruwelen), (2) *gilloelim* (stenen beelden), (3) *massechot* (gesmolten afgodsbeelden), (4) *pesilim* (uitgehouden afgodsbeelden), (5) *èlilim* (nietigheden), (6) *asjerim* (als heilig beschouwde boomstammen), (7) *chamanim* (zonnezuilen), (8) *atzavim* (gesneden beelden), (9) *awèn*²⁰ (zonde) en (10) *terafim* (huisgoden en orakelgoden).

Uitleg:

Deze Bijbelse namen van lofprijzing vertegenwoordigen binnen rabbijnse traditie een sterke positieve gevoelswaarde. Andersom roepen de tien genoemde namen voor afgoden een sterke negatieve reactie op.²¹

(1) De naam met de letters *alèf* en *dalèt* (1) verwijst naar '*Adonai*' – mijn Heer; deze naam geeft uitdrukking aan Gods autoriteit. (2) De vierletterige naam, die men eveneens uitspreekt als '*Adonai*' wordt onder meer vertaald als 'Eeuwige' en staat voor Gods barmhartigheid. ARN noesach b kenmerkt . het tetragrammaton als *Rachman* (Barmhartige).²² (3) De naam

¹⁷ Zie voor verder commentaar en uitwerking bij de tekst van Misjna Avot, ed. M. Lieber, 306 v.

¹⁸ Zie Misjna Avot, ed. M. Lieber, 308 – met verwijzing naar Ranban (Nachmanides) in diens commentaar op Deut. 7:7.

¹⁹ Vgl. Babylonische Talmoed, Bétza 25b.

²⁰ Andere lezing: *awèl* (verdorvenheid).

²¹ Zie in dit verband ook Maimonides, Misjné Tora, Jesodé ha-Tora VI,2 v. (en de voorschriften omtrent de omgang met deze opgeschreven Godsnamen).

²² Daar is ook nog de naam '*Chanoen*' genoemd, in de zin dat God gratis (*be-chinnam*) geschenken (als de Tora) geeft. En de naam *Èrèch Appajim*, omdat Gods langzaam is van toorn. En *Rav Chèsèd*, omdat Hij ruimhartig genade schenkt.

Elohim (Godheid) representeert in het bijzonder Gods rechtsgevoel en rechtsoordeel oordeel. ARN (ed. S. Schechter) noesach b (100-101) stelt *Elohim* gelijk aan *Dajjan* (Rechter). (4) de naam *Eloah* betekent Godheid en Majesteit (vgl. Deut. 32:17 en Dan. 11:37). (5-6) De namen *Elohècha* en *Elohéchèm* benadrukken Gods autoriteit en relatie tot zowel de enkeling als de gemeenschap. (7) De naam *Él* (en *El Èljon* – Hoogste God)) verwijst naar God als de hoogste God. (8) De naam *Èhjèh asjèr èhjèh* – ‘Ik zal zijn die Ik zal zijn’ (Ex. 3:14) – impliceert dat God op geen enkele wijze objectiveerbaar is, noch in ruimte noch in tijd. Van God moet steeds opnieuw in de toekomst blijken hoe Hij werkelijk is. Zoals God in het verleden Israël verlost heeft, zal Hij Israël ook in de toekomst verlossen.²³ (9) Met de naam *Él Sjadj* maakte God Zich bekend aan Avraham, Jitzchak en Ja’akov (vgl. Ex. 6:3). In de Septuaginta wordt deze naam weergegeven als Pantocrator, Heerser over het al of Almachtige. Met een woordspeling ook uitgelegd als ‘dat het genoeg is’ (*sjè daj*). Zijn handelen kent immers grenzen, zoals bij de schepping van de wereld.²⁴ (10) De naam *Tzeva ’ot* verwijst naar God als legeraanvoerder van hemelse legerscharen.

Rabbi José merkte terecht op dat met het woord *tzeva ’ot* (legerscharen) niet zonder meer naar God verwijst maar eveneens een wereldse betekenis kan hebben. In de Tenach is *Tzeva ’ot* weliswaar niet als aparte Godsnaam gebruikt, maar bij wijze van toevoeging aan het Tetragrammaton: ‘God van (hemelse) legerscharen’.²⁵ In rabbijns spraakgebruik geldt ‘*Tzeva ’ot*’ (zonder verdere toevoeging) overigens doorgaans wel als zelfstandige Godsnaam.²⁶

»Rabbi Abba bar Memel²⁷ sprak: God zei tot Mosjè: Je wilt Mijn naam weten? Welnu, Ik word genoemd overeenkomstig Mijn daden. Soms word Ik *Él Sjadj* (Almachtige God) genoemd, of *Tzeva ’ot* (Heerscharen), of *Élohim*, of *Ha-Sjém* (de vierletterige Godsnaam). Wanneer Ik de mensen oordeel, word Ik *Élohim* genoemd. Wanneer Ik oorlog voer tegen goddelozen, word Ik *Tzeva ’ot* genoemd. Wanneer Ik het oordeel uitstel voor de overtredingen van de mens, word Ik *Él Sjaddai* genoemd en wanneer Ik barmhartig ben tegenover de wereld, word Ik *Adonai* genoemd, want (de naam) *Adonai* wijst op barmhartigheid, zoals er gezegd is: ‘*De Heer, de Heer (Adonai, Adonai), God, barmhartig en genadig, lankmoedig ...*’ (Ex. 34:6). Vandaar ‘*Ik zal zijn Die Ik zal Zijn*’ in overeenstemming met Mijn daden.’²⁸

Tien speciale letters in de Schrift

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50a

Twee (onderscheidings)tekens²⁹ worden in de Tora vermeld binnen een kleine sectie.³⁰ En welke is die kleine sectie? (Dat is) “En het gebeurde bij het verder trekken van de ark dat Mosjè sprak: (“Sta op Eeuwige” ...) en waar deze weer rustte, sprak hij: (“Keer terug,

²³ Zie ARN, noesach b (ed.S. Schechter)101.

²⁴ Vgl. ARN, noesach b, ibid.

²⁵ Zie ook Massèchèt Soferim IV,1 en een verwijzing naar de groep van schrijvers in Jeruzalem die eveneens *Tzeva ’ot* niet als aparte godsnaam beschouwden.

²⁶ Zie Babylonische Talmoed, Sjevoe’ot 35a.

²⁷ Amora uit Israël van de tweede en derde generatie.

²⁸ Midrasj Sjmot Rabba III,6; zie verder verwijzingen en verklaringen in E. Urbach, The Sages, III, 37.

²⁹ In de vorm van een omgekeerde letter ‘noen’ (hier weergegeven als *).

³⁰ Zie verder bij de uitleg beneden.

Eeuwige!’)’*’ (Num. 10:35-36). Rabban Sjim’on ben Gamli’él zegt: In de toekomst zal het gebeuren dat deze sectie van haar plaats wordt gelicht en op een andere plek zal worden geschreven.

En evenzo³¹ in (de passage): ‘En Jonathan de zoon van Gersjom, de zoon van Meⁿassjè’ (Richt. 18:30).³² Maar was hij (dan wel) de (klein)zoon van Menassjè? Was hij niet de (klein)zoon van Mosjè? Maar aangezien zijn daden niet leken op die van zijn (groot)vader Mosjè, daarom voert men (zijn afkomst) terug op (koning) Menassjè.

Uitleg:

Na het noemen van tien namen van God is hier verwezen naar twee verzen in het boek Numeri aan het begin en eind waarvan een opvallende en omgekeerd geschreven Hebreeuwse letter ‘noen’ (een zogeheten ‘noen hafoech’ -omgedraaide ‘noen’) genoteerd staat. Het associatieve verband met de voorafgaande context in ARN (met de daarin besproken tientallen) is niet expliciet aangegeven, maar wel degelijk aanwezig. In de Schrift zijn namelijk precies tien van zulke tekens met omgekeerde of verhoogde letter ‘noen’ aangebracht. Tweemaal in omgekeerde vorm in Num. 10:35-36 en zeven maal in Psalm 107³³, en nog een keer (in verhoogde stand) in het eveneens genoemde vers Richt. 18:30. Waarom die opvallende twee tekens in het boek Numeri? De korte passage Numeri 10:35-36 staat volgens Rabban Sjim’on ben Gamli’él niet op de juiste plek in de Tora genoteerd, een ‘fout’ die (volgens de midrasj) in de messiaanse toekomst zal worden gecorrigeerd. De Babylonische Talmoed biedt hieromtrent extra context met een discussie over de al of niet geldende plicht om op de Sjabbat een rol of fragment van een heilige tekst (met een Godsnaam) te redden van verbranding en destructie. De aanwezigheid van een van Gods namen in zo’n geschreven fragment maakt de redding daarvan geoorloofd en zelfs noodzakelijk, ook al moeten daartoe handelingen worden verricht die normaliter op de Sjabbat verboden zijn. De Tora-passage van Num. 10:35-36 krijgt in de discussie speciale aandacht.³⁴

»Onze rabbijnen leerden: ‘En het gebeurde bij het verder trekken van de ark dat Mosjè sprak etc.’; bij deze sectie heeft de Heilige, Hij zij gezegend, voorzien in tekens boven en beneden (aan het begin en het eind van de tekst), om te onderrichten dat deze niet op zijn (juiste) plek staat.³⁵ Rabbi sprak: ‘Het is niet daarom, maar omdat dit (fragment) als een apart boek geldt.’ Met de mening van wie komt de volgende uitspraak van Rabbi Sjmoe’él bar Nachman in naam van Rabbi Jonathan overeen? ‘Zij (vrouw Wijsheid) heeft zich zeven zuilen uitgehouwen’ (Spr. 9:1)? Dit (vers) verwijst naar de (zeven) boeken van de Tora. Met wie stemt het overeen? Met Rabbi.³⁶ En wie is de Tanna’iet die het oneens is met Rabbi? Dat is Rabban Sjim’on ben Gamli’él. Er is immers gezegd: Rabban Sjim’on ben Gamli’él zegt (met een alternatieve verklaring): ‘Deze sectie moet van deze plek worden verplaatst en

³¹ D.w.z. evenzo is een omgekeerde letter ‘noen’ geplaatst.

³² Menassjè (Manasse) is daar opvallend geschreven met een iets verhoogd genoteerde letter ‘noen’.

³³ Zie vs. 21-26 en vs. 40.

³⁴ Met name ook omdat deze passage precies 58 Hebreeuwse letters bevat, een minimum aantal letters om een document op Sjabbat uit het vuur te mogen redden.

³⁵ In de Tora-tekst staat als gezegd aan het begin en aan het end van deze passage een achterstevoren gekeerde letter ‘noen’ genoteerd.

³⁶ Rabbi beschouwde immers de passage Num. 10:35-36 (door de aparte tekens aan het begin en einde ervan) als een extra Tora-boek. Daarmee worden het eraan voorafgaande deel in het boek Numeri en het er opvolgende deel van Numeri als vanzelf ook aparte boeken. In haar geheel bestaat de Tora in dat geval uit zeven boeken. Dit in overeenstemming met de zeven zuilen in de metaforische taal van de dichter van het boek Spreuken.

geschreven worden op zijn (juiste) plek. En waarom is deze (sectie) dan hier neergeschreven? Dat is om een onderbreking te bewerkstelligen tussen de eerste (aankondiging van) straf en de tweede. Wat is de tweede (aankondiging) van straf? (Dat is:) *“En het volk was als klagers”* (Num. 11:1 v.). En de eerste (aankondiging) van straf? *“En zij braken op van de berg van de Eeuwige”* (Num. 10:33 v.). Hetgeen Rabbi Chama bar Rabbi Chanina uitlegde in de zin dat zij zich afwendden van de Eeuwige. En wat is (dan) de juiste plek? Rab Asji sprak: ‘In het hoofdstuk over de banieren.’«

De discussie over Num. 10:35-36 (hier in ARN) wekt de associatie met nog een andere passage in Tenach (met eveneens een verhoogde letter ‘noen’, hoewel niet in omgekeerde vorm). Die passage verwijst naar Jonathan, kleinzoon van Mosjè, en zoon van Gersjom. Deze nazaat Jonathan genoot volgens de midrasj een vrij dubieuze reputatie. Hij zou dezelfde persoon geweest zijn die als hogepriester diende in het heiligdom van de Efraïmitische afgodendienaar Micha, als beschreven in het boek Richteren (Richt. 17:7 en Richt. 18:1 v.). Om de nagedachtenis aan Mosjè niet te besmeuren en als uiting van afkeuring voor de handelwijze van deze Levitische priester, is hij hier in de Schrift op alternatieve wijze aangeduid. Namelijk niet als kleinzoon van Mosjè, maar als kleinzoon van de vermaledijde koning Manassjè. Door (in Richt. 18:30) een (iets verhoogde) extra letter ‘noen’ aan de naam van zijn grootvader Mosjè toe te voegen, leest men ‘Menassjè’ in plaats van ‘Mosjè’.³⁷ Reeds de vader van deze Jonathan, Gersjom, was naar verluidt al niet geschikt om zijn vader Mosjè als leider op te volgen. Vanwege gebrek aan voldoende Tora-kennis. Daarom werd de niet priesterlijke Jehosjoea die wel een Tora-kenner was door God als opvolger en leider van Israël gekozen. Josjoea gold als Tora-geleerde, hetgeen wordt afgeleid uit het vers: *‘En zijn dienaar Jehosjoea ben Noen week niet uit de tent’*³⁸ (Ex. 33:11).³⁹ In de tradities over de opvolging van Mosjè door Jehosjoea in plaats van door zijn eigen zoon Gersjom, herkennen we iets van de spanning tussen rabbijnse (farizese) autoriteitsaanspraken en die van de (Sadduzese) priesterklasse. De wedijver om de macht tussen deze twee klassen speelt in overleveringen als hier in ARN op de achtergrond mee. Dat blijkt zeker uit toespelingen in het directe vervolg van de tekst.

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50a-50b

En in lijn hiermee: ‘Dit zijn de twee gezalfden die staan bij de Heer van de gehele aarde’ (Zech. 4:14). Dit zijn Aharon en de messias. En ik weet niet welke van hen (het meest) geliefd is; wanneer de schrift zegt: ‘De Eeuwige heeft gezworen en het zal Hem niet berouwen, jij bent de priester voor eeuwig, (krachtens Mijn woord een Malchitzèdèk)’ (Ps. 110:4), weet dan dat de koning Messias geliefder is dan de rechtvaardige priester.

Uitleg:

De associatieve verbinding met de voorafgaande tekst is vanzelfsprekend. Hier speelt de kritische beschouwing van de verhouding tussen het priesterschap (in de vorm van de persoon van Jonathan) enerzijds, en het koningschap in de persoon van Manassjè anderzijds verder

³⁷ De ontsparing van deze priester Jonathan en zijn hang naar afgodendienst zou volgens de traditie samenhangen met het feit dat zijn moeder (vrouw van Mosjè) de dochter was van Jitro, een heidense priester. Vgl. in dit verband Babylonische Talmoed Bava Batra 109b-110a. Zie ook Talmoed Jeroesjalmi Berachot IX, 13d; en Midrasj Sjir ha-Sjirim Rabba II,5. Hier herkennen we de gangbare gedachte dat kinderen het meest aarden naar de aard van de broeders van hun moeder! Zie ook L. Ginzburg, *The Legends of the Jews*, VI, 210.

³⁸ ‘Tent’ uitgelegd als verwijzing naar het leerhuis.

³⁹ Zie Num. 27:15-18; vgl. boven ARN 33a en de daar gegeven uitleg.

door. Beide ‘machten’ kunnen ontsporen! Zeker als de scheiding tussen beide machten ongedaan wordt gemaakt. Het nu geciteerde vers uit Zecharja verwijst in feite naar de hogepriester Jehosjoea en de stadhouder Zerubbabel, die vlak na de terugkeer uit de Babylonische ballingschap optraden als hoge priester en koning. Beiden staan in het visioen van Zecharja (hoofdstuk 4)) model voor het ideaal van een gelijkwaardig naast elkaar functioneren van het priesterlijke en koninklijke gezag (vgl. Zech. 4:1-13). Een overlevering in de midrasj identificeert de twee gezalfden in het visioen van Zecharja dan ook met Aharon en David, dus met het priesterlijke gezag van Aharon en de wereldse macht van koning David.

In verwante tradities vinden we de spanning tussen koninklijk en priesterlijk gezag nog verder aangescherpt! De verwerpelijke opstand van Korach in de woestijn tegen het gezag van Mosjè en Aharon zou met name voort zijn gekomen uit diens egocentrische wens om zowel de priesterlijke macht en de koninklijke macht voor zichzelf op te eisen! Dit beeld is een onvervalst pleidooi voor ‘scheiding der machten’!⁴⁰ De geschiedenis (in herinnering aan de sommige Makkabeeën-vorsten) beantwoordt zeker niet aan de ideale situatie van de gelijkwaardige verhouding die het visioen van Zecharja voor ogen houdt. Met het beeld van de twee olijfbomen die een menorah (beeld van het universum) gelijkelijk van brandstof voorzien.

Hier in ARN wordt juist de vraag gesteld welke van die twee machten de grootste autoriteit en waardering verdient, de priesterlijke of koninklijke.

Met het oog op de messiaanse verwachting van koning uit het huis van David kent de overlevering hier duidelijk de grootste eer toe aan de koninklijke macht van het Davidische geslacht! Stadhouder Zerubbabèl geldt hier (impliciet) als voorafbeelding van de Davidische messias en draagt daarmee de naam *Malchitzèdèk*, letterlijk: ‘Mijn koning is rechtvaardig’. Jehosjoea geldt, op de tweede plaats komend, als hogepriester. Zoals Aharon als woordvoerder naast Mosjè. Zerubbabèl (representant van koninklijk gezag) komt hier op de eerste plaats en Jehosjoea (representant van priesterlijk gezag) op de tweede. Uiteraard wel op de onuitgesproken voorwaarde dat de wereldse macht van de (Davidische) koning zuiver is en in dienst staat van de beoefening van rechtvaardigheid. In de tijd van de messias, zal die meerwaarde blijken.⁴¹

Vervolg tekst Avot de Rabbi 50b

Welnu, er staat geschreven: ‘Het zwijn uit het woud wroet hem los’ (Ps. 80:14). (Men kan ook lezen:) ‘Het zwijn uit de rivier wroet hem los’⁴² ‘Het zwijn uit het woud wroet hem los’ – [dat is het Romeinse rijk]. Want op het moment dat Israël de wil van de Alaanwezige niet vervult, dan lijken de volkeren van de wereld voor hen op een zwijn van het woud. Zoals een zwijn uit het woud personen doodt, schepsels verwondt en mensen aanvalt; evenzo zullen de volkeren, zolang Israël niet de wil van de Alaanwezige vervult, hen doden, hen verwonden en hen aanvallen. En alle tijd dat Israël de wil van de Alaanwezige (wel) vervult, zullen de volkeren van de wereld niet over hen heersen, zoals een rivierzwijn van de rivier. Want zoals een zwijn uit de rivier geen personen doodt, geen schade toebrengt aan schepsels, zo zal (ook) geen volk of taal hen doden, schade

⁴⁰ Zie Midrasj Be-midbar Rabba XVIII, 6.

⁴¹ J. Goldin, *The Fathers according to Rabbi Nathan*, 207, n. 33, verwijst hier naar het N.T. Brief aan de Hebreëën V-VII, 207. In Hebr. 5:10 worden aan Jezus beide autoriteiten toegekend, zowel het koninklijke als het hoge-priesterlijke gezag, eveneens in verwijzing naar Ps. 110:4 (maar met een andere conclusie dan de rabbijnse uitleg die vasthoudt aan de ‘scheiding der machten’!).

⁴² Beide lezingen zijn mogelijk in de manier waarop het Hebreeuws woord ‘ja’ ar’ (met een verhoogde Hebreeuwse letter ‘ain’ geschreven staat. Laat men deze suggestief hoog geschreven letter ‘ain’ weg, dan kan men ook ‘je’or’ lezen, met de betekenis van: ‘rivier’).

toebrengen of hen aanvallen, zolang Israël Zijn wil blijft vervullen. Daarom is geschreven: ‘het zwijn van de rivier’.

Uitleg:

Ook deze uitleg gaat verder in op teksten in de Schrift die van speciale schrijfwijzen en tekens voorzien zijn en mogelijk een alternatieve lezing suggereren. Men kan de hier aangehaalde tekst uit de Psalmen zowel lezen als verwijzing naar een wildzwijn uit het woud als naar een rivierzwijn, dat leeft langs de oevers van de rivier. Het eerste soort zwijn is grimmig en gevaarlijk voor mens en dier, het tweede soort is vreedzamer. De Griekse Septuaginta vertaalt hier eveneens met *‘ék drumou’* – (een zwijn) uit het kreupelhout (bos).

De lezing met ‘zwijn uit het woud’ verwijst volgens nadere verklaringen in feite naar de agressie en dominantie van het Romeinse keizerrijk. Het (ever)zwijn is met reden opgevat als snerende verwijzing naar deze ruwe bezetter van Palestina, aangezien zowel de beer als het zwijn een gewilde afbeelding vormde op Romeinse militaire vaandels.⁴³

Tien punten (boven letters) in de Schrift

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50b (noesach b, 97)

Tien (speciale) punten zijn (boven woorden en letters aangebracht) in de Tora.⁴⁴ En dit zijn zij: ‘Laat de Eeuwige recht spreken tussen mij en tussen jou’ (Gen. 16:5). Er staat een punt boven de (letter) ‘jod’ in (het woord) ‘oe-benèjcha’ (‘en tussen jou’). Dit leert dat zij (Sarai) alleen maar tot hem (Avram) sprak over Hagar.⁴⁵ En er zijn er die zeggen (dat zij sprak) over hen die ‘twist tussen mij en jou’ teweegbrengen.

Uitleg:

Boven bepaalde woorden geplaatste punten in masoretische teksten van Tenach duiden mogelijk op twijfel bij kopiïsten over de juistheid of schrijfwijze. In de midrasj wordt aan die punten vaak op creatieve en uiteenlopende wijze uitleg gegeven, hoewel de oorspronkelijke bedoeling mogelijk alleen van tekstkritische aard was, en gevolg van twijfel bij kopiïsten.⁴⁶ Een ander zienswijze is, dat deze extra punten van oorsprong al dienden om daar homiletische verklaringen mee te verbinden, mede op grond van zeker complicaties die teksten oproepen.⁴⁷

De hier geciteerde Schrifttekst betreft volgens de midrasj een verbitterde oproep van Sarai om haar echtgenoot Avram tot de orde te roepen. In de context van het geciteerde Tora-vers is sprake van een verwijt van Sarah naar Avraham toe, voortkomend uit Sarah’s frustratie en jaloezie en tegenover haar dienstmaagd Hagar. Hagar baarde aan Avraham immers een kind, terwijl Sarah zelf kinderloos bleef. De verdere context van de passage laat weinig twijfel

⁴³ Zie L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, V, 294, not 162.

⁴⁴ Zie ook Massèchèt Soferim VI,3 (daar zonder verdere uitleg).

⁴⁵ De punt geeft aan dat de erop volgende letter ‘kaf’ niet op zijn plaats is, en dat de juiste lezing moet zijn: ‘oe-bejnèha’ (en tussen haar) i.p.v. ‘oe-benècha’ (en tussen jou); dus tussen mij (Sarai) en haar (Hagar).

⁴⁶ Zie in dit verband L. Blau, *Masoretische Untersuchungen*, Strassburg 1891, 6. v.

⁴⁷ Zie in dit verband L. Ginzberg, *Introduction to the Masoretic Critical Edition of the Hebrew Bible*, 331.

bestaan over de venijnige toon van Sarah's verwijt *'En Sarai sprak tot Avram: Het onrecht dat mij is aangedaan rust op jou. Ik heb zelf mijn slavin (Hagar) in jou schoot gegeven; maar nu zij ziet hoe zij zwanger is geraakt, ben ik nietswaardig in haar ogen. Laat de Eeuwige (dan) recht spreken tussen mij en jou.'* (Gen. 16:5). Sarah voelde zich verwaarloosd en achtergesteld door Avraham, die kennelijk niets ondernomen had om de denigrerende trots van Hagar in te dammen. Een alternatieve uitleg suggereert dat Sarah God verzocht om recht te spreken tegenover roddelende buitenstaanders die suggereerden dat de relatie tussen Sara en Avraham verziekt was. De context maakt in ieder geval helder dat Sarah haar echtgenoot afviel en bekritiseerde! Er is strikt genomen geen reden om de tekst in minder verwijtende zin op te vatten, waartoe de extra geplaatste punt boven de tekst volgens de midrasj juist toch aanspoort. De extra punt (boven **'oe-bejnèjcha'**) wil volgens verschillende verklaringen de tekst anders doen lezen, met de bedoeling om de venijnige kritiek van Sarah te verzachten of weg te nemen. Sarah zou alleen een conflict tussen haarzelf en Hagar aanduiden (door te lezen 'tussen mij en haar').⁴⁸ De traditie wil immers voor de buitenwereld de aartsvaderen vaak zo gunstig mogelijk presenteren. Kritiek op Avraham past daar niet bij. Desalniettemin gaat niet elke rabbijnse schriftverklaring mee in een verzachtende uitleg van de tekst! Een sprekend voorbeeld daarvan vindt men in Midrasj Be-resjit Rabba met een zienswijze die Avraham juist scherp bekritiseert:

»En Sarai sprak tot Avram: 'Het onrecht dat mij is aangedaan, rust op jou.' Rabbi Joedan verklaarde: 'Je hebt mij kwaad gedaan met woorden, sinds je gehoord hebt hoe ik beledigd werd en toch bleef zwijgen.' Rabbi Berèchja gaf (deze) uitleg in naam van Rabbi Abba bar Kahana: *'Ik uit een beschuldiging tegen jou'* (Gen. 16:5). Men kan het vergelijken met twee mensen die opgesloten zitten in de gevangenis. En het gebeurde dat de koning voorbij kwam. Een van beiden sprak tot hem: 'Verschaf mij recht!' Deze sprak daarop: 'Laat hem vrij.' Daarop sprak zijn kameraad: 'Ik koester een grief tegen jou. Had je namelijk gezegd: "Verschaf **ons** recht" dan zou hij mij vrijgelaten hebben evenals hij jou vrijgelaten heeft. Maar nu je sprak "Verschaf **mij** recht", heeft hij jou wel vrijgelaten en mij niet!' Precies zo (sprak Sara tot Avraham:) Indien je (tegen God) gezegd had 'Wij gaan kinderloos heen', dan zou Hij zoals Hij jou een kind (van Hagar) geschonken heeft, ook mij een kind geschonken hebben. Maar aangezien je sprak: *'Ik ga kinderloos heen'* (Gen. 15:2), schonk Hij jou een kind en mij niet!'«⁴⁹

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50b (noesach b, 97)

En evenzo: 'En zij (de engelen) spraken tot hem: Waar is Sarah jouw vrouw?' (Gen. 18:9). Er staat een punt boven (de letters) 'alèf', 'jod' en 'waw' [in het woord: 'élajw' (tot hem)⁵⁰; en dit leert dat zij het wel wisten, maar toch vroegen waar zij verbleef.⁵¹

Uitleg:

Commentaren bieden aanvullende verklaringen bij de geplaatste punten boven de (Hebreeuwse) Schrift-tekst. Drie punten staan boven het woord 'elajw' (aan hem) als signaal voor een probleem met de tekst. Hoezo zouden de engelen die Avraham bezochten afhankelijk zijn van Avraham om Sarah's verblijfplaats te achterhalen? De oplossing is, dat

⁴⁸ Zie Midrasj Sifré op Be-midbar, piska 69, ed. H.S. Horovitz, 64. En Be-midbar Rabba III,13.

⁴⁹ Midrasj Be-resjit Rabba XLVIII, 15.

⁵⁰ Volgens de versie in ARN noesach b zijn de punten geplaatst boven het woordje *ajja* (alèf, jod, hé; waar is zij?).

⁵¹ Midrasj Sifré Be-midbar, l.c.

zij de verblijfplaats van Sarah in werkelijkheid al wel wisten, maar uit hoffelijkheid niettemin onwetendheid veinsden. Zij presenteerden zich niet als hogere wezens maar als gewone passanten. De drie punten boven de tekst wijzen op nog een probleem. Nadat de engelen van het rijke gastmaal hadden genoten, wilden zij Sarah als gastvrouw bedanken en naar haar welzijn informeren. De etiquette eiste evenwel dat zij dit niet buiten haar echtgenoot Avraham om deden! De engelen wilden zich aan de deze regel van hoffelijkheid houden.⁵² Uit beleefdheid richtten zij hun aandacht eerst op Avraham zelf en niet op de gastvrouw.

Dit verklaart het voorstel om de letter ‘*lamed*’ weg te laten. Men leest niet ‘*elajw*’ (aan hem) maar ‘*ajo*’ (waar is hij?).⁵³ Allereerst vroegen de engelen dus naar (het welzijn van) Avraham zelf, om daarna pas de aandacht te richten op Sarah. In ieder geval schonken zij zowel aan de echtgenoot als echtgenote aandacht. De midrasj bevestigt deze gecorrigeerde lezing:

»Rabbi Azarja zegt: Zoals zij tot Avraham spraken: ‘Waar is Sarah?’ Zo spraken zij tot Sarah: ‘Waar is Avraham’⁵⁴

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 50b (ARN noesach b, 97)

En evenzo: ‘En hij wist niet van haar neerliggen en niet van haar opstaan’ (Gen. 19:33)⁵⁵ De punt boven (de letter) ‘*waw*’ in het eerst genoemde (woord) ‘*oe-bekoemah*’ (van haar opstaan)⁵⁶ leert dat hij (Lot) pas iets merkte bij het opstaan van de jongste dochter (vgl. vs. 35).⁵⁷

Uitleg:

In de rabbijnse traditie wordt de persoon van Abrahams neef Lot geprezen, maar anderzijds ook, zoals hier in ARN, doelbewust in een kwaad daglicht gesteld. Het boek Genesis beschrijft hoe de twee dochters van Lot hun vader dronken maakten om (de een na de ander) met hem te slapen en zo nakomelingen te verwekken. Twee achtereenvolgende nachten is Lot dermate beschonken, dat hij niets merkt van wat er in de nachtelijke uren met hem gebeurt. Een ongecorrigeerde Tora-tekst pleit Lot daarmee in feite vrij pleit van opzettelijke ontucht. Om dit te voorkomen zouden volgens de midrasj de kopiïsten in vs. 33 een punt geplaatst hebben boven (de Hebreeuwse uitdrukking) ‘*bij haar (op)staan*’. Daarmee suggererend dat dit gedeelte van de tekst (in gedachten) mag worden weggelaten. Volgens die ingekorte lezing liet Lot zich, hoewel reeds bewust van de mogelijke consequenties, nog een tweede maal dronken voeren. Met als gevolg dat de gruweldaad zich met de jongste dochter kon herhalen.⁵⁸

⁵² Zie vooral ARN, noesach b, l.c.

⁵³ Zie in dit verband Babylonische Talmoed, Bava Metzia, 87a. en Zie Midrasj Be-resjit Rabba l.c.,

⁵⁴ Midrasj Be-resjit Rabba XLVIII,15.

⁵⁵ Lot was zo dronken gevoerd dat hij niet merkte wanneer zijn oudste dochter bij hem ging liggen en weer opstond. Boven het woord ‘*be-koemah*’ (wanneer zij opstond) is een opvallende punt geplaatst.

⁵⁶ Bij de herhaling en beschrijving van dit voorval met de tweede dochter in vers 35 vindt men die punt niet boven hetzelfde woord herhaald.

⁵⁷ De jongste dochter die de erop volgende nacht bij haar vader Lot lag en met hem sliep, op aanmoediging van de oudste dochter om hetzelfde te doen als zij eerder al gedaan had. Zie Gen. 19:35. Zie Midrasj Sifré Bemidbar, l.c.: ‘Van haar gaan liggen wist hij niet maar wel van haar opstaan.’

⁵⁸ Zie ook Babylonische Talmoed, Horajot 10b.

Vervolg tekst Avot de Rabbi-Nathan 50b (ARN, noesach b, 97)

En evenzo: ‘En Esaw snelde hem tegemoet, omhelsde hem, viel hem om zijn nek en kuste hem’ (Gen. 33:4). Het hele woord ‘*oe-nesjakéhoe*’ (en hij kuste hem) is van punten voorzien. Dit leert dat hij hem niet waarachtig kuste.⁵⁹

Rabbi Sjim’on ben El’azar⁶⁰ zegt: Dit was een waarachtige kus en alle (andere kussen) waren niet waarachtig.

Uitleg:

Ook hier suggereren volgens de midrasj toegevoegde punten boven de letters een pejoratieve lezing. Dat de kwaadaardige Esaw (staande voor het Romeinse rijk) na al wat gebeurd was zijn broer Ja’akov (Israël) werkelijk oprecht en liefderijk kuste, scheen de noteerders van het Tora-vers onwaarschijnlijk. In lijn hiermee verklaarde Rabbi Jannai (in tegenspraak met een meer neutrale verklaring) in de midrasj bij het boek Genesis:

»Indien dit zo is, waarom is het woord dan van punten voorzien? Het leert echter, dat hij (Esaw) hem weliswaar wilde bijten (in plaats van kussen), maar dat de nek van onze voorvader Ja’akov zo hard als marmer werd en dat tanden van de kwaadaardige man stomp werden en uitvielen. Daarom staat er ook geschreven ‘*En zij huilden*’ (meervoud), de een vanwege zijn nek en de ander vanwege zijn tanden. Rabbi Abbahoe voerde dit in naam van Rabbi Jochanan terug op dit vers uit Hooglied: ‘*Jouw nek is als een toren van ivoor*’ (Hoogl. 7:5).«⁶¹

Rabbi Sjim’on ben El’azar (of ben Jochai) trok in een alternatieve uitleg juist de tegenovergestelde conclusie: ‘Rabbi Sjim’on bar Jochai zegt: ‘Het was bekend en vanzelfsprekend dat Esaw door Ja’akov werd gehaat, maar op dat (ene) moment veranderde (zijn haat in) barmhartigheid en kuste hij hem met zijn gehele hart.’⁶²

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 50b

En evenzo: ‘En zijn broeders gingen op weg om het kleinvee van hun vader te weiden bij Sjechèm (Sichem)’ (Gen. 37:12). Er staat een punt boven (het woordje) ‘*ét*’. Dit leer dat ze niet op weg gingen om het kleinvee te weiden, maar om te eten, te drinken en zich aan verlokkingen prijs te geven.

Uitleg

Dit beeld stelt de broers van Joséf in een extra negatief daglicht. In de midrasj treffen we een alternatieve en eveneens kritische uitleg aan. Waarschijnlijk op grond van een punt boven het woord ‘*lir’ot*’ (om te weiden) in plaats van boven het accusatief-partikel ‘*ét*’. Het wangedrag van de broers bestond er uit dat zij meer interesse toonden voor het weiden van eigen vee dan

⁵⁹ Midrasj Sifré Be-midbar l.c. leest: ‘dat hij hem niet met zijn gehele hart kuste.’

⁶⁰ Sifré Be-midbar l.c. leest hier: Rabbi Sjim’on bar Jochai.

⁶¹ Zie Midrasj Be-eresjit Rabba LXXVIII,9, (vgl. ed. H. Freedman, *Genesis Rabba*, London New York, 1983, 721).

⁶² Zo de lezing in Sifré Be-midbar, piska 69, ed. H.S. Horovitz, 65.

dat van hun vader.⁶³

Volgens ARN noesach b maakt de tekst een nog verdergaande toespeling: ‘Kan het zijn dat zij (gewoon braaf) het kleinvee van hun vader gingen weidden? In werkelijkheid was het een klein geitje dat zij slachtten.’ Deze toelichting zinspeelt op het bokje dat de broeders slachtten om het kleed van Joséf te besmeuren en daarmee hun vader Ja’akov te misleiden en te doen geloven dat zijn zoon door een wild dier was verscheurd.

Vervolg Avot-de Rabbi Nathan 50b (ARN, noesach b, 97)

En evenzo: ‘Al degenen van de Levieten die Mosjè en Aharon telden op bevel van de Eeuwige’ (Num. 3:39). Er zijn punten geplaatst boven ‘Aharon’. Waarom is dat? Dit leert dat Aharon niet bij het aantal (getelde Levieten) hoorde.

Uitleg:

Aharon vervulde als hogepriester een uitzonderingspositie. Hoewel van Levitische afstamming werd hij bij de volkstelling niet tot de groep van Levieten gerekend.⁶⁴

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 50b (ARN noesach b, 97)

‘Of ver onderweg? is’ (Num. 9:10). Er staat een punt boven de (letter) ‘h’ van ‘rechokah’⁶⁵ (ver onderweg). Dit leert dat ‘ver onderweg’ niets anders betekent dan (ook net) buiten de drempel van de Tempelhof.

Uitleg:

Iemand die verhinderd was om op de veertiende van de maand Nisan het Pesach-feest te vieren en op tijd het daarbij behorende offer te brengen, moest het feest een maand later vieren en daarbij alsnog het slachtoffer brengen. Bijvoorbeeld als gevolg van onreinheid of omdat hij zich de eerste keer tijdens het feest op te grote afstand van Jeruzalem had bevonden. De extra punt geeft aan, dat die plicht zelfs gold voor iemand die alleen maar net buiten het grensgebied van het Tempel-terrein vertoefde! De Misjna (en bespreking daarvan in de Talmoed) geeft een nog wat vollediger beeld en laat zien dat er meer meningen bestonden over deze vage aanduiding ‘ver onderweg’. Want wat is dat ‘precies’? Hier in ARN is naast de wat ruimere visie van Rabbi Akiva ook de strikte uitleg van Rabbi José verwoord:

»Wat is ‘ver onder weg’? Vanaf Mode’in en nog verder, en dezelfde afstand naar alle zijden (vanaf Jeruzalem), dit was de mening van Rabbi Akiva. Rabbi José sprak tot hem: ‘Hierom is de (letter) ‘hé’ (in het woord ‘rechokah’- ‘ver weg’) van een punt voorzien, om je te dit te leren: niet omdat het werkelijk ver weg is, maar wanneer men zich bevindt vanaf de drempel van de Tempel-hof en daarbuiten (dan wordt iemand al beschouwd als ver weg

⁶³ Zie de versie in Midrasj Sifré, l.c. Vgl. de uitgebreide toelichting in L. Blau, *Masoretische Untersuchungen*, Strassburg 1891, 23. v.

⁶⁴ Zie voor verdere context en complexe implicaties betreffende vrijkoop van eerstgeborenen: Talmoed Bavli, Bechorot 4a.

⁶⁵ Op zich is de letter ‘hé’ van dit bijvoeglijke naamwoord al opvallend, omdat het voorafgaande woord ‘dèrèch’ op zich niet vrouwelijk is.

zijnde).«⁶⁶

Vervolg tekst, Avot de-Rabbi Nathan 51a: (ARN, noesach b, 97)

En evenzo, ‘En we hebben vernietiging gebracht tot Nofach dat reikt tot aan Medeva’ (Num. 21:30). Er staat een punt boven de (letter) ‘résj’ in (het woord) ‘asjèr’ (dat). Waarom is dit? Dit leert dat zij de volkeren vernietigden, en niet de huizen vernietigden.

Uitleg:

Een enkele uitleg scherpt deze bewering zelfs nog verder aan: ‘Er staat een punt boven (de letter ‘résj’ in het woordje ‘asjèr’), want ook verder dan Medeva was het zo dat zij volkeren vernietigden (en niet de huizen).’⁶⁷ Deze uitleg klinkt in het licht van rabbijnse ethiek en respect voor menselijk leven zeer bevreemdend. Andere exegeses zwakken de impact van dit op zich al belligerente Schriftvers dan ook af. Een verzachtende uitleg ontstaat, doordat na het schrappen van de letter ‘résj’ uit het woord ‘asjèr’ (hier vertaald met: *dat*) het woord ‘iesj’ (man, mens) overblijft. Erop zinspelend dat alleen de strijders en manlijke afgodendienaren werden omgebracht, geen vrouwen en kinderen. In ARN vinden we deze alternatieve afzwakking van een letterlijke lezing: ‘Kan het zijn dat zij tot Medeva kwamen? Men bracht een punt aan (*op de résj*), (om te leren) dat zij niet (helemaal) tot Medeva kwamen.’ De editie van de Gaon van Wilna verzacht de impact van de tekst op weer andere wijze: ‘Het leert dat zij vanaf hier en verder vernietigden, maar tot hier (Nofach) vernietigden zij de volkeren en niet de steden. Van hier (Nofach) verwoestten zij wel de steden maar niet langer de volkeren.’ Een nog verder gaande restrictie biedt deze verklaring bij deze zo wreed klinkende Schrifttekst: ‘Het leert dat zij niet de volkeren vernietigden maar (slechts) de steden (landen).’⁶⁸

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 51a

En evenzo, ‘En een tiende, een tiende voor elk lam van de veertien lammeren’ (Num 29:15); er is ten aanzien van (de offers op) de eerste feestdag van het Loofhuttenfeest, een punt geplaatst boven (letter) ‘waw’ van (het eerste woord) ‘issaron’ (tiende). Waarom is dat. Dat is om te leren dat er (in dit geval) alleen maar sprake was van één tiende maat.’⁶⁹

Uitleg:

Het schrappen van een van de twee woorden ‘issaron’ (waarvan één in feite overbodig is) wil slechts aangeven dat ieder offerlam vergezeld moest gaan van één meeloffer bestaande uit één enkele tiende maat. Om te voorkomen dat men (door de herhaling van het woord) zou gaan

⁶⁶ Zie Babylonische Talmoed, Pesachim 93b en Misjna Pesachim IX,2, zie de uitgebreide discussies aldaar. Vgl. Tosefta, Pesachim VIII,3. Zie echter Midrasj Be-midbar Rabba, l.c.; hier is het vers en de punt boven ‘ver weg’ in Num. 9:10 anders opgevat: zelfs als iemand heel dichtbij het Tempel-terrein is en onrein, mag hij niet samen met anderen het Pesach-feest vieren. Deze versie lijkt op een overlevering in de Talmoed Jeroesjalmi, Pesachim 36d, met de uitleg van ‘be-dèrèch rechoka’ als iemand die ‘ver weg’ (bijvoorbeeld in zijn slaap) onrein (ver weg van reinheid) is geworden. Zie de uitgebreide toelichting in L. Blau, a.w. o.c., 25 v.

⁶⁷ Midrasj Sifré, Piska 69, 65.

⁶⁸ Zie ARN, ed. Schechter, noten a.l. Zie Midrasj Be-midbar Rabba III, 13. Zie ook L. Blau, a.w., 28.

⁶⁹ Zie bespreking en verwijzingen in L. Blau, a.w., 14-15; en bovenal de context van Babylonische Talmoed, Menachot 87b v.

denken aan bijvoorbeeld twee tiende maten bij elk lam is daarom de extra punt geplaatst. Het tweede woord 'issaron' mag men dan ook wegdenken. De bedoeling van de herhaling is niet anders dan te zeggen: telkens exact één tiende.

Rabbi José verklaarde in dit verband: 'Waarom is er een punt geplaatst boven de (letter) 'waw' (van het woord 'issaron' - tiende)? Om je te leren dat men (het meeloffer) niet moet afmeten met een *drietiende* maat voor een stier of *tweetiende maat* (voor het meeloffer) van een ram.'⁷⁰

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 51a

En evenzo, *'De verborgen dingen behoren toe aan de Eeuwige, onze God; en de onthulde dingen behoren ons en onze kinderen toe, voor altijd'* (Deut. 29:28). Er staan punten op (de woorden) *'la-noe'* ('aan ons') en op *'oe-le-banénoe'* ('en aan onze kinderen'), alsook op (de letter) *'áin'* van (het woord) *'ad'* (tot). Waarom is dat zo? Maar zo sprak Ezra: Wanneer Elia zal komen en mij zou zeggen: 'Waarom heb je dit zo geschreven?' Dan zal ik zeggen: 'Ik heb er al punten boven geplaatst.' En als hij tot mij zal zeggen: 'Dat heb je mooi geschreven', dan zal ik de punten ervan verwijderen.

Avot de-Rabbi Nathan, noesach b (ed. Schechter, 98)

'De verborgenheden (behoren) aan de Eeuwige, onze God' en dingen die onthuld zijn (behoren) aan ons en onze kinderen, voor (tot) altijd' (Deut. 29:28). Is het niet zo dat alleen punten geplaatst zijn tot aan de (letter) *'ajin'* (van het woord je *'ad'* – tot)? Is het mogelijk dat de dingen ons dan onthuld zijn in deze wereld, maar ons niet onthuld zullen worden in de komende wereld? Het wil zeggen: De verborgenheden zijn onthuld aan de Eeuwige, onze God; en de onthulde dingen zijn ons en onze kinderen gegeven, omdat ze in deze wereld ons nog niet (volkomen) onthuld zijn, maar ze ons onthuld zullen worden in de komende wereld.

Uitleg:

Noesach a

Het vers in Deuteronomium wordt weliswaar ervaren als waarheid, maar tegelijkertijd als een wel erg boude uitspraak, mogelijk omdat het lijkt alsof onthulde dingen niet langer aan het machtsbereik van God toebehoren zodra ze aan de mens gegeven zijn. Heeft God door het onthulde aan de mens toe te kennen dan werkelijk een groot deel veel van zijn almacht prijs gegeven? In ieder geval wel voor een deel in de zin van door God geopenbaarde geboden, die de mens naar keuzevrijheid al dan niet kan nakomen. Maar geldt dit in absolute en onbegrensde zin? Het Schrift-vers is tot op zekere hoogte waar, maar tegelijkertijd ook weer niet en daarmee enigszins problematisch. Want hoever gaat die vrijheid van de mens over wat hem onthuld is? Zou de mens dan bij voorbeeld Gods 'scheppingsproject' door verkeerde keuzes kunnen doen mislukken? Op een dergelijke contradictie wijzen dus de punten die geplaatst zijn boven de aangegeven Hebreeuwse uitdrukkingen 'voor ons' en 'voor onze kinderen.' Dit vers kan toch niet voor alle tijd gelden en zonder enige relativering!

Noesach b

De versie van (ARN) noesach b verklaart de punten eveneens als relativering van dit

⁷⁰ Zie Babylonische Talmoed, Menachot 87a-87b.

ongerijmd klinkende vers uit Deuteronomium. De kritiek op de boude uitspraak dat alle onthulde dingen door God uit handen zijn aan de mens gegeven, wordt ondervangen door de bewering bovenal op de komende wereld te betrekken en zo voorwaardelijk van aard te maken. De midrasj geeft eveneens een verzachtende interpretatie van het vers: ‘Waarom zijn er punten geplaatst boven *‘lanoe’* (aan ons) en boven *‘oe-le-banenoë’* (en aan onze kinderen), alsook over de (letter) *‘ájin’* van (het woord) *‘ad’* (tot)? God sprak tot hen (Israël): ‘Jij hebt de geboden vervuld die ik onthuld heb, en Ik, zal op Mijn beurt aan jou de dingen onthullen die verborgen zijn.’ Gods geboden en verplichtingen zijn de mens dus reeds onthuld, maar zeker niet alle geheimenissen van de zichtbare wereld, het bestaan en de schepping! Dat inzicht blijft bewaard voor de komende wereld.⁷¹

In de Babylonische Talmoed geeft aan de verzachting van het Schriftvers op weer andere wijze vorm. Een overlevering uit de tijd van de Tanna’im leert:

»‘De verborgenheden behoren aan de Eeuwige, onze God, maar de dingen die onthuld zijn (behoren) toe aan ons en onze kinderen, voor altijd’ (Deut. 29:28). Waarom zijn de woorden *‘lanoe oe-le-banénnoë’* (aan ons en aan onze kinderen) en de *‘ájin’* van *‘ad’* (voor, totdat) van een punt voorzien? Dit leert dat God niet strafte voor (gebods)overtredingen die in verborgenheid begaan waren⁷², **totdat** de Israëlieten de Jordaan overstaken.⁷³ Dit is het gezichtspunt van Rabbi Juda.⁷⁴

Rabbi Nechemja sprak tot hem: ‘Heeft God Israël ooit (collectief) gestraft voor wandaden die in het verborgene begaan waren? Zegt de Schrift niet *‘voor altijd’*?⁷⁵ Maar zoals God Israël niet (collectief) strafte voor in het verborgene begane overtredingen (wanneer dan ook), zo strafte Hij hen ook niet (collectief) voor in het openbaar gepleegde overtredingen, totdat zij de Jordaan waren overgetrokken.»⁷⁶

Wat bedoelde Rabbi Nechemja? God kent het verborgene, dat wil zeggen dat Hij ook weet heeft van overtredingen die door een enkeling (of enkelingen) in het verborgene begaan zijn. Die enkeling (of enkelingen) zal God Zelf bestraffen. Maar overtredingen die binnen de gemeenschap van mensen aan het licht treden, die zal God (zo de gemeenschap zelf daar niet tegen optreedt) aan de gemeenschap als geheel vergelden. De repliek van Rabbi Nechemja (op de hier verworpen visie van Rabbi Juda) getuigt van diep inzicht. Men mag, zo blijkt uit de uitleg van Rabbi Nechemja, pas uitgaan van collectieve verantwoordelijkheid wanneer een groep (of bende – *èrèv rav*) van mensen zich ontwikkeld heeft tot gemeenschap. Tot een volk dat woont in eigen land, en wel wanneer die groep is gegroeid tot een volksgemeenschap met klaar gedeelde normen en waarden. Zoals het volk Israël dat als één man bij de berg Sinai stond om Gods wetten te aanvaarden, de Jordaan overtrok en het eigen land betrad om daar als *volk* en *gemeenschap* overeenkomstig Gods wetten en waarden te gaan samenleven!

Vervolg Avot-de Rabbi Nathan 51a

⁷¹ Vgl. de versie in Midrasj Sifré Be-midbar, piska 69, 65. En Midrasj Be-midbar Rabba, III, 13 e.a.

⁷² En dus wel voor openlijke overtredingen.

⁷³ Vanaf dat moment werden zij dus wel gestraft voor collectief begane overtredingen.

⁷⁴ Rabbi Juda legt dus de nadruk op het woordje ‘tot’, alleen voordat Israël de Jordaan overstak werd het volk niet gestraft voor verborgen overtredingen. Daarna wel!

⁷⁵ De situatie dat Israël niet gestraft wordt voor in het verborgene begane overtredingen geldt dus volgens Rabbi Nechemja voor altijd.

⁷⁶ Daarna werd het dus anders. Zie Babylonische Talmoed, Sanhedrin 43b. Zie ook L. Blau, a.w., 31 v.

Elf maal⁷⁷ is (het woord) ‘hi’ (‘zij’) in de Tora geschreven met (de letter) ‘jod’.⁷⁸ De eerste is: (1): ‘En de koning van Bela, dat is Tzoar.’ (Gen. 14:2). (2): ‘En heeft hij niet zelf aan mij gezegd: “Mijn zuster is zij”, en zij, ook zij(zelf) heeft gezegd: “Hij is mijn broer”’ (Gen. 20:5). (3): ‘Toen zij naar buiten werd gebracht, zond zij⁷⁹ (een bericht) naar haar schoonvader met de woorden’ (Gen. 38:25). (4): ‘En als er iets dood gaat van het vee dat gewoonlijk voor jullie tot eten dient’ (Lev. 11:39). (5): ‘En die heeft het haar wit gemaakt’ (Lev. 13:10). (6): ‘En indien de priester het bekijkt en er blijkt daarin geen wit haar daarin aanwezig’ (Lev. 13:21). (7): ‘En zij ziet zijn naaktheid’ (Lev. 20:17). (8): ‘Haar vader is het die zij ontwijdt’ (Lev. 21:9). (9): In verband met (het meeloffer in geval van) jaloezie⁸⁰: ‘En het verborgen blijft dat zij zichzelf ontwijdt heeft ... en zij niet werd betrap’t’ (Num. 5:13). (10): ‘Of een geest van jaloezie over hem komt en hij jaloers is op zijn vrouw hoewel zij zichzelf niet ontwijdt heeft’ (Num. 5:14).⁸¹

Uitleg:

In de Tora is ook met de verwijzing naar een vrouwelijk persoon of woord doorgaans het (manlijke) woordje ‘hoe’ benut (geschreven met de letter ‘waw’ in plaats van de letter ‘jod’). Slechts elf⁸² maal, zo leert hier ARN, is daartoe het (grammaticaal meer correcte) woordje ‘hi’ benut. Dat is weliswaar opvallend, maar geen reden geweest tot speciale verklaringen in de midrasj.

Volgens een overlevering van Rabbi Sjim’on ben Lakisj (in Masèchèt Soferim) bevonden zich drie Tora-rollen in de Tempel van Jeruzalem, met onderlinge afwijkingen in de weergave van de Tora-tekst. Er werden, zo signaleerde Rabbi Sjim’on, twee rollen aangetroffen met eveneens elf correcte verwijzingen door middel van het feminiene woordje ‘hi’ (of bijhorende verwijzing naar het vrouwelijke) zoals hier opgesomd in ARN. De teksten van deze twee rollen verkozen kopiïsten als de juiste. In de derde, niet verkozen, rol stond op de dertien gesignaleerde plekken wel het manlijke woordje ‘hoe’ (met de letter ‘waw’) geschreven.⁸³

Tien afdalingen en verheffingen van de Sjechina

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 51b (noesach b, ed. Schechter 96-97)

In tien afdalingen daalde de Sjechina af op de aarde. (1) Een keer in de Tuin van Eden, er is immers gezegd: ‘En zij hoorden de stem van God die door de tuin wandelde’ (Gen. 3:8).⁸⁴ (2) En een keer tijdens de generatie van de zondvloed, er is immers gezegd: ‘En de Eeuwige daalde af om de stad en de toren te zien’ (Gen. 11:5). (3) En een keer in Sodom, er is immers gezegd: ‘Laat Ik toch afdalen en zien of (zij werkelijk gehandeld hebben) overeenkomstig het geschreeuw dat tot mij gekomen is’ (Gen. 18:21). (4) En een

⁷⁷ Beter zou het hier zijn om ‘tien maal’ te lezen! Zie ook noot 132 (i.v.m.). ARN noesach b.

⁷⁸ Meestal is in de Tora de vrouwelijke aanduiding voor ‘zij’ (en ‘het’, ‘dat’ of ‘die’ in verwijzing naar een vrouwelijk woord) in de Tora geschreven als (het in principe manlijke) ‘hoe’ (met de letter ‘waw’ in het midden in plaats van de letter ‘jod’).

⁷⁹ Ook hier geschreven als ‘hi’ (met de letter ‘jod’).

⁸⁰ D.w.z. verdenking van ontucht door de echtgenote.

⁸¹ ARN noesach b noemt ook Lev. 16:31.

⁸² Zie voorafgaande noot. ARN noesach a noemt in feite slechts 10 voorbeelden.

⁸³ Zie Massèchèt Soferim VI,4.

⁸⁴ Opvallend is, dat het woord ‘af dalen; in het aangevoerde schriftbewijs niet genoemd is; editie van Gaon van Wilna noemt hier daarom als alternatieve bewijsplaats: ‘Mijn Geliefde is afgedaald naar Zijn tuin’ (Hoogl. 6:2):

keer in Egypte, er is immers gezegd: *‘En Ik zal afdalen om het te redden uit de hand van Egypte’* (Ex. 3:8). (5) En een keer bij de zee, er is immers gezegd: *‘Hij boog de hemel en daalde neer’* (II Sam. 22:10).⁸⁵ (6) En een keer bij (de berg) Sinai, er is immers gezegd: *‘En de Eeuwige daalde af op de berg Sinai’* (Ex. 19:20).⁸⁶ (7) En een keer in de wolkenzuil, er is immers gezegd: *‘En de Eeuwige daalde af in de wolk’* (Num. 11:25).⁸⁷ (8) En een keer in de Tempel, er is immers gezegd: *‘Deze poort zal gesloten blijven en niet geopend worden ... want de Eeuwige, de God van Israël is erdoor binnen gekomen* (Ez. 44:2). (9) En nog een keer in de toekomst zal het gebeuren in de dagen van Gog en Magog, er is immers gezegd: *‘En Zijn voeten zullen in die dagen staan op de olijfberg’* (Zech. 14:4).⁸⁸

Uitleg:

De versie van ARN nosach b legt uit dat het spreken van God met de mens al het bewijs levert voor Zijn afdalen. Daarmee vormt Gods spreken met de mens in de Tuin van Eden al voldoende bewijs voor Zijn afdalen, ook al is dit niet expliciet zo gezegd! Deze versie van ARN herinnert tevens aan de voorstelling dat God ook daar aanwezig is, waar Tora-Wijzen met elkaar ‘lernen’:

»Het neerdalen (van de Sjechina) naar de oudsten, hoe weten wij daarvan? (Er staat immers geschreven:) *‘Dan zal Ik neerdalen en met jou spreken’* (Num. 11:17).«

Als vooruitwijzing naar Gods afdalen en onmiddellijke presentie in de toekomst citeert deze versie van ARN Micha 1:3: *‘Want zie, de Eeuwige komt uit Zijn woonplaats. Hij daalt af en treedt op de hoogten van de aarde.’*

De uitdrukking en voorstelling van de Sjechina, die Gods afdalen en inwoning op aarde uitdrukt, kent veel aspecten. Maar bovenal is het een metaforische voorstelling van de menselijke ervaring van Gods nabijheid. Het is niet zozeer een beschrijving van een reële presentie in aardse zin. Zo is de voorstelling verbreid dat God daar aanwezig is waar Tora-wijzen gezamenlijk de Tora bestuderen. Toen een leerling aan Rabban Gamli’el vroeg hoe God dan op vele plekken tegelijk aanwezig kan zijn, antwoordde hij met een parabel van de zon, waar van de stralen overal op aarde kunnen doordringen.⁸⁹

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 51b

Door middel van tien verheffingen bewoog zich de Sjechina van (de ene) plek naar (de andere) plek. (1) Van het verzoendeksel (van de ark) naar de cherub. (2) Van de cherub naar de drempel van het huis (de tempel). (3) En van de drempel van het huis naar de twee cherubs. (4) En van de twee cherubs naar het dak van het heiligdom. (5) En van het dak van het heiligdom naar de muur van de (tempel)hof. (6) En van de muur van de tempel naar het altaar. (7) En van het altaar naar de stad. (8) En van de stad naar de

⁸⁵ De versie in ARN noesach b noemt hier Ex. 15:2 als bewijspplaats.

⁸⁶ ARN nosach b noemt hier ook het voorafgaande vers: *‘Mosjè sprak en God antwoordde hem met een stem’*. Alsook de uitleg dat met elkaar spreken (en antwoorden) Gods afdaling veronderstelt. In feite is dat ook een nadere toelichting bij het genoemde vers Gen. 3:8, waar weliswaar niet in woordelijke zin het afdalen van God genoemd is, maar het spreken van God in de tuin van Eden dit wel veronderstelt!

⁸⁷ ARN noesach b noemt hier als bewijspplaats Ex. 34:5.

⁸⁸ In feite tellen we hier slechts negen voorbeelden; ook deze opsomming is dus slordig en incompleet. Zie ook verwijzingen naar deze traditie in Pirké de Rabbi Eli’èzèr XIV (begin), daar ook Hoogl. 6:2 genoemd; Jalkoet Be-resjit, § 27; Midrasj Be-resjit Rabba XXXVIII, 9 (op naam van Rabbi Sjim’on bar Jochai); Mechilta, Ba-chodèsj, par. 4, Midrasj Sifré Be-midbar, § 93.

⁸⁹ Babylonische Talmoed 39a.

berg. (9) En van de berg naar de wildernis.⁹⁰

Van het verzoendeksel naar de cherub, zoals er geschreven staat: *‘Hij reed op een cherub en vloog’* (II Sam. 2:22).⁹¹ Van de cherub naar de drempel, zoals er geschreven staat: *‘En de heerlijkheid van de Eeuwige verhief zich van de cherub naar de drempel van het huis’* (Ez. 10:4). En van de drempel van het huis naar de twee cherubs, zoals er geschreven staat: *‘En de heerlijkheid van de Eeuwige ging weg van boven de drempel van het huis en bleef boven de cherubs staan’* (Ez. 10:18). En van de cherubs naar het dak van het heiligdom, zoals er gezegd is: *‘Beter is het te wonen op de hoek van een dak’* (Spr. 21:9). En van het dak naar de muur van de hof, zoals er geschreven is: *‘En zie, de Eeuwige stond op een loodrechte muur’* (Am. 7:7). En van de muur van de hof naar het altaar, zoals er gezegd is: *‘Ik zag de Eeuwige staan bij het altaar’* (Am. 9:1). En van het altaar naar de stad, zoals er gezegd is: *‘De stem van de Eeuwige roept tot de stad’* (Mi. 6:9). En van de stad naar de berg, zoals er gezegd is: *‘En de heerlijkheid van de Eeuwige steeg op vanuit het midden van de stad en bleef staan boven de berg’* (Ez. 11:23). En van de berg naar de wildernis, zoals er gezegd is: *‘Beter is het te verblijven in de wildernis’* (Spr. 21:19). En een keer toen zij opsteeg naar boven, zoals er gezegd is: *‘Ik zal gaan en terugkeren naar Mijn plaats’* (Hos. 5:14).⁹²

Uitleg:

Voordat de eerste Tempel werd verwoest, had de Sjechina zich al in tien stappen vanaf het verzoendeksel (van de ark in het heilige der heiligen) teruggetrokken en zo Israël steeds verder verlaten. De terugtrekkingen betroffen een Goddelijke reactie op het toenemende en persistente wangedrag van Israël, in de midrasj gezien als beslissende factor die leidde tot de choerban, de verwoesting van de eerste Tempel (en uiteindelijk ook tot die van de tweede Tempel).⁹³

Verdere tientallen

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 51b (ARN noesach b, ed. S. Schechter, 95)

Met tien namen wordt een profeet genoemd. En dit zijn zij: (1) afgevaardigde⁹⁴, (2) vertrouweling⁹⁵, (3) knecht⁹⁶, (4) bode (gezondene)⁹⁷, (5) visionair⁹⁸, (6) opziener

⁹⁰ In feite worden slechts negen opstijgingen vermeld; de editie van Gaon van Wilna voegt daarom nog een tiende opstijging toe: En van de woestijn naar haar plaats (in de hemel).

⁹¹ Zie ook Ps. 18:11.

⁹² In Babylonische Talmoed Rosj Ha-Sjana is deze opsomming van tien verplaatsingen van de Sjechina overgeleverd door Rabbi Jehoeda bar Idi in naam van Rabbi Jochanan. Zie ook Midrasj Eicha Rabba XXIV (aldaar enigszins alternatieve tekst: ‘van de cherubs naar de oostelijke poort, van de oostelijke poort naar de hof, van de hof naar het dak, van het dak naar het altaar, van het altaar naar de muur, en van de muur naar de stad enz’).

⁹³ Vgl. Sédèr Eliahoe Rabba XVIII (goede daden brengen de mens dichterbij de Sjechina).

⁹⁴ *Tzir*. Obad. 1:1 en Spr. 25:13..

⁹⁵ *Nè’èman*. Num. 12:7. ARN noesach b leest ‘*mal’ach*’ – engel.

⁹⁶ *Èvèd*. Zoals gezegd van Mosjè in Ex. 34:5; vgl. Jes. 49:5.

⁹⁷ *Sjaliach*. Jes. 6:8.

⁹⁸ *Chozè*. Am. 7:12 en II Chron. 35:15.

(bewaker)⁹⁹, (7) ziener¹⁰⁰, (8) dromer¹⁰¹, (9) profeet¹⁰², (10) man Gods.¹⁰³

Met tien namen wordt de heilige geest¹⁰⁴ genoemd. En dit zijn zij: (1) parabel¹⁰⁵, (2) metafoor¹⁰⁶, (3) raadsel¹⁰⁷, (4) spraak¹⁰⁸, (5) gezegde¹⁰⁹, (6) glorie¹¹⁰, (7) bevel¹¹¹, (8) last¹¹², (9) profetie, (10) visioen¹¹³.

Uitleg:

De vele namen voor profeet geven tegelijkertijd ook gradaties in goddelijke inspiratie aan. De traditie beklemtoont dat alleen Mosjè met God als het ware van mond tot mond sprak en Gods woorden letterlijk doorgaf.

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 52a (ARN noesach b, 121 v.)

Met tien namen wordt vreugde genoemd.¹¹⁴ En dit zijn zij: (1) vreugde¹¹⁵, (2) blijdschap¹¹⁶, (3) uitgelatenheid¹¹⁷, (4) jubel (zang)¹¹⁸, (5) dans¹¹⁹, (6) juichen¹²⁰, (7) vrolijkheid¹²¹, (8) pret¹²², (9) glorie¹²³ en (10) gejuich.¹²⁴

Tien worden er 'leven(d)' genoemd. [En dit zijn zij]: (1) (God wordt levend genoemd, want er is gezegd:). *'En de Eeuwige God, is de ware God,, de levende God'* (Jer. 10:10). (2) De Tora wordt levend genoemd, want er is gezegd: *'Een levensboom is zij voor hen die haar vastgrijpen'* (Spr. 3:18). (3) Israël wordt levend genoemd, want er is gezegd: *'En*

⁹⁹ Tzofè. Ez. 3:17.

¹⁰⁰ Ro'è. I Sam. 9:9.

¹⁰¹ Cholém. Vgl. Deut. 13:4 en 13:6; vgl. ook Jo. 3:1. De editie (van(ARN) van Gaon van Wilna leest hier: bode (engel -mal'ach).

¹⁰² Navi.

¹⁰³ Isj ha-Elohim. Vgl. Deut. 33:1, Joz. 14:6, I Sam. 9:19, Ps. 90:1 e.a..

¹⁰⁴ ARN noesach b leest hier: Met tien namen wordt **profetie** genoemd'.

¹⁰⁵ Masjal. Ez. 17:2, 18:3, Mi.2:4.

¹⁰⁶ Melitza. Vgl. Hab. 2:6. Vgl. ook Spr. 1:6.

¹⁰⁷ Chida. Zie. Ez. 17:2.

¹⁰⁸ Dibboer (dibbér). Jer. 5:13.

¹⁰⁹ Amira (amar).

¹¹⁰ In plaats van *tif'èrèt* noemt ARN noesach b hier *hattafa* (van het werkwoord '*nataf*': druppelen, een stromende en nauwelijks onderbroken rede houden); dat is waarschijnlijk de betere lezing die in noesach a verbasterd is tot *tif'èrèt*. Zie hierover ook ARN(noesach a), ed. J. Goldin. 209, noot 79. Zie i.v.m. '*hattafa*' Am. 7:16: *'En je zult niet zeveren tegen het huis van Jitzchak'*

¹¹¹ Tziwwoej (tzava). Vgl. Ez. 37:10.

¹¹² Massa. Zoals Jes. 13:1, 19:1, 23:1 e.a. Mal. 1:1.

¹¹³ Chizzajon. Jes. 22:1. Vgl. Job 33:15.

¹¹⁴ Vgl. In dit verband ook Midrasj Sjir ha-sjirim Rabba I, 4 (§ 1), waar ook een opsomming van tien woorden voor vreugde is genoemd: *gilah*, *sisah* (pret), *simcha*, *rina*, *pitzchah* (uitgillen), *tzazhala* (uitschreeuwen), *oltza* (triomf), *olza* (jubel)) *chèdwa* (blijdschap) en *teroea* (vreugdestoot). Vgl. Verder Pesikta de-Rav Kahana 141b.

¹¹⁵ Sason. Vgl. Jes. 12:3, Jer 33:9, Ps. 51: 14 e.a.

¹¹⁶ Simcha.

¹¹⁷ Gila. Vgl. Jes. 35:2.

¹¹⁸ Rina (rinna). Vgl. Ps. 30:6, Ps.105:43, Ps. 107:22 etc.

¹¹⁹ Ditzza. Vgl. Job 41:14 (*Tadoetz*), van het werkwoord *doetz* - dansen, opspringen.

¹²⁰ Tzahala. Van *tzahal* – juichen, krijsen. Vgl. Jes. 10:30 en Jer. 5:8 etc.

¹²¹ Aliza. Van *alaz*- vrolijk zijn. Vgl. bijv. Ps.8:7 en 68:5.

¹²² Chèdwa. Vgl. I Chron. 16:26.

¹²³ Tif'èrèt. Vgl. Bij. Jer. 31:9 en Jes. 60:19.

¹²⁴ Alitza. Vgl. Hab. 3:14.

jullie die kleven aan de Eeuwige, jullie God, zijn allemaal in leven op deze dag' (Deut. 4:4).¹²⁵ (4) Een rechtvaardige wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'De vrucht van een rechtvaardige, is een levensboom'* (Spr. 11:30). (5) De tuin van Eden wordt levend genoemd, want er is gezegd: *'Ik zal wandelen voor de Eeuwige, in de landen van de levenden'* (Ps. 116:9).¹²⁶ (6) Een boom wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'En de boom van het leven in het midden van de tuin'* (Gen. 2:9). (7) Het land Israël wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'En Ik zal glorie bewerkstelligen in het land van de levenden'* (Ez. 26:20).¹²⁷ (8) Het verrichten van werken van barmhartigheid wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'Want Uw barmhartigheid is een groter goed dan het leven, mijn lippen willen u roemen'* (Ps. 63:15). (9) Een wijze wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'De Tora van een wijze is een bron van leven'* (Spr. 13:14).¹²⁸ (10) Water wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'Op die dag zal levend water vanuit Jeruzalem stromen'* (Zech. 14:8).¹²⁹

Terug naar index:

Naar volgende hoofdstuk (35):

¹²⁵ ARN noesach b (ed. S. Schechter), 122, verwijst hier (onterecht) naar Ez. 32:24.

¹²⁶ ARN noesach b citeert hier als bewijsplaats Gen. 2:9.

¹²⁷ Hier enigszins uit de context geplaatst en in positieve zin gelezen.

¹²⁸ ARN, noesach b, formuleert: De mond van een rechtvaardige wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'De mond van een rechtvaardige is een bron van leven'* (Spr. 10:11).

¹²⁹ De opsomming in ARN, noesach b, voegt nog toe: De Komende Wereld wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'Ik zal wandelen voor de Eeuwige, in de landen der levenden'* (Ps. 116:9). Alsook: Jeruzalem wordt vrede genoemd, want er is gezegd: *'Een ieder die in Jeruzalem ten leven is opgeschreven'* (Jes. 4:3). Een zegen wordt leven genoemd, want er is gezegd: *'Want daar gebiedt de Eeuwige de zegen en leven tot in eeuwigheid'* (Ps. 133:3). Vgl. verder Midrasj Jalkoet Sim'oni, Tehillim, 874. Zie ook ARN ed. Gaon van Wilna, voegt onder meer ook nog de Komende Wereld toe met als bewijsplaats Dan. 12:2 (alsook wijsheid en licht).